

a continuar amb aquesta tasca, que sens dubte serà molt ben rebuda per la filologia catalana i romànica en general.

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
Universitat de València

Isabel de Villena, *Vita Christi*. Vicent J. Escartí edició, estudi, notes i glossari, Institució Alfons el Magnànim, València, 2011. 605 pp.

Ens trobem davant una obra de relleu: extensa, acurada, densa, i prologada per un estudi de molta qualitat i que mostra el bon quefer habitual del professor Vicent J. Escartí. Això fa que es veja cridada a convertir-se en un treball de referència per als que estudien la literatura hispànica tardomedieval i renaixentista, la literatura femenina o la literatura de la Corona d'Aragó. De fet, Isabel de Villena és l'única escriptora amb obra coneguda del segle xv valencià, si exceptuem uns versos que suposem de Tecla de Borja, noble dama parenta dels papes de la mateixa família, que va mantenir certa relació poètica amb el conegut Ausiàs March. L'ambient cultural, literari, ideològic i religiós no permetia més. I és per això que una figura com la de la noble abadessa de la Santíssima Trinitat de València resulta tan atractiva i, alhora, tan «rara». De fet, encara en les primeres dècades del segle xvi, el també valencià Joan Lluís Vives, quan pensava en l'educació de la dona cristiana, desaconsellava totalment que les senyores del seu temps llegissen els llibres d'entreteniment que tant circulaven per Europa, i només els recomanava la literatura devota. Però d'aquí al fet que poguessen pensar a ser autores de qualsevol tipus d'obra literària —segurament fins i tot en la ment avançada de Vives— encara hi havia molta distància.

Elionor de Villena (València? 1430 - València 1490) va ser coneguda al segle amb aquest nom, encara que, com assenyala ben clarament l'acadèmic Pere Maria Orts i Bosch en la presentació del volum que comentem, el cognom «Villena» només remet a un marquesat dels seus avantpassats, ja que la seua veritable estirp era d'Aragó i de Castella, atès que era descendent dels reis d'Aragó —de la casa de Barcelona— i, al seu torn, era també descendent dels Trastàmars castellans i dels aragonesos. No obstant això, l'impacte de la vinculació amb el territori de Villena va ser tan gran com perquè gairebé tots els membres de les famílies que el van posseir, l'adoptaren i

l'usaren com a propi. D'altra banda, un cop professa en el monestir de la Trinitat de València, fundat per Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, i tia i cosina de la mateixa Elionor, aquesta va adoptar el nom d'Isabel de Villena, com seria ja, a partir d'aquell moment, coneguda. Tenia, només, quinze anys, i dins d'aquell cenobi de clarisses va arribar, amb el temps, a ocupar la dignitat abacial. De fet, ella va ser qui va acabar d'edificar aquella casa, portant-la pràcticament a la situació en què ara es troba. La seua devoció degué ser sincera i, fruit de la seua preocupació per guanyar voluntats per al monacat i també per recaptar ajudes per a l'edificació d'aquell cenobi, va haver de desplegar una intensa activitat de captació de famílies i personatges importants de la capital del Túria, ja que ens consta que algunes filles de les més nobles nissagues valencianes van ingressar al convent. Fins i tot, Ferran el Catòlic va arribar a deixar-hi una filla il·legítima seva, Maria, a cura de sor Isabel. A més, entre els que sabem que van realitzar donatius més o menys substanciosos per a les obres del cenobi, hi ha els també escriptors Ausiàs March, Joan Roís de Corella, Bernat Fenollar, Miquel Peres o el metge de la reina, Jaume Roig, que va ser, a la vegada, l'administrador del convent.

Però, sobretot, preocupada per adoctrinar les seves germanes i filles de religió, Isabel de Villena va desplegar una activitat literària de la qual és testimoni la *Vita Christi*, que ara s'ha reeditat, en una versió que presenta una adequada regularització de grafies i que s'acompanya d'una introducció, notes i un ric glossari del professor de la Universitat de València, Vicent Josep Escartí. A més, l'obra compta amb una presentació, a manera de pòrtic, del membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, Pere Maria Orts i Bosch, com ja hem indicat. El volum, d'altra banda, ha estat publicat per la Institució Alfons el Magnànim.

El volum, de molt acurada factura, s'obri amb la ja anomenada aportació d'Orts i Bosch (pp. 7-13), que, lluny de ser una *laudatio* a l'autora o l'obra, sense més, és un text de gran interès, ja que fixa definitivament la genealogia d'Elionor d'Aragó i de Castella, rebatent aquells que encara fa poc la vinculaven amb el cognom Manuel, lligat al marquesat de Villena, però que no té res a veure realment amb l'autora.

D'altra banda, Vicent J. Escartí, en el seu estudi introductori «L'obra literària d'Isabel de Villena», ens dóna una ajustada però enriquidora visió de l'estat de la qüestió d'allò que actualment es coneix sobre l'abadessa de la Trinitat i la seua obra. Així, en un primer apartat (pp. 17-23), Escartí sintetitza la biografia de sor Isabel, començant per oferir-nos dades sobre el seu pare, el conegut nigromant Enrique de Villena, del qual Escartí també va preparar un estudi i una edició dels seus *Doze trabajos de Hércules*,

publicada a València, l'any 2000. Criada a la cort valenciana de Maria de Castella, esposa d'Alfons el Magnànim, Isabel va passar a la vida religiosa al convent situat a escassos metres d'on va viure la seua infància, i la seua activitat com a abadessa, a partir del 1462, va fructificar no només en l'edificació del monestir iniciat per la seua tia, la reina Maria, sinó també en els seus sermons, segurament pronunciats davant d'un públic més o menys ampli i ara perduts, i a la seua *Vita Christi*. També, en el tracte amb els homes de lletres de la ciutat, demostrà una cultura remarcable, ja que aquells freqüentment van demanar la seua aprovació o la seua opinió en més d'un treball. En aquest apartat caldria destacar l'esforç de síntesi realitzat per Escartí per tal de combinar les abundants dades provinents de documentació medieval, o textos com el *Dietari* del capellà Melcior Miralles, amb aquelles altres que es poden trobar en escrits dels segles XVII —com el d'Hipòlit de Samper, entre altres— i XVIII —la crònica del monestir, obra d'Agustí Sales— i amb aportacions més recents, com les d'Albert Hauf o Josep Almiñana, que va ser el primer a incorporar, modernament, documentació provinent del mateix monestir de la Trinitat per tal de construir la biografia de la monja, encara que, malauradament, sense massa criteri ni encert.

El segon apartat del seu estudi (pp. 23-37), el destina Escartí a parlar de l'obra literària de sor Isabel, que és qualificada en diferents llocs com a «didàctica». Per a això, l'autor no només té present la *Vita Christi* que ara s'edita, sinó que pren en consideració les notícies d'altres obres seues i que ara hem de considerar, definitivament, perdudes. Així, és coneguda l'afició de l'abadessa per la pintura i se sap que ella mateixa va compondre i segurament il·lustrar un *Speculum animae*, que amb tota probabilitat era semblant al que, provinent del mateix monestir de la Trinitat, es conserva ara a la Biblioteca Nacional de París, però que els especialistes han descartat com el manuscrit que hauria elaborat sor Isabel. De la mateixa manera, Hauf ha negat l'autoria d'algun fragment de sermó manuscrit que ell mateix havia vinculat abans a sor Isabel. No obstant això, tot i que no disposem d'altres obres de sor Isabel, la notícia aportada pels bibliògrafs antics serveix a Escartí per oferir una visió completa del presumible treball literari de la monja de la Trinitat com una obra de clara vocació didàctica, ja que la preocupació primordial de l'abadessa seria difondre la devoció a Crist entre les seues novícies i entre les seues germanes de religió. D'altra banda, en remarcar com la *Vita Christi* és enfocada a través dels episodis de la vida de Jesucrist que mostren una clara vinculació amb les dones i, fins i tot, en destacar la incorporació del relat de la vida de Maria, la seua mare, al conjunt confegit per Villena, Escartí arriba a dir que

«allò més personal en la manera d'enfocar la narració de la biografia de Jesucrist va ser, sense cap dubte, la importància que sor Isabel va atorgar al gènere femení, no sols en la trajectòria vital de Crist, sinó en la redempció de la humanitat» (p. 27). No obstant això, Escartí no considera que l'obra de Villena siga un llegat feminista, com l'havien considerat altres autors, com Joan Fuster. Més aviat, per a Escartí, allò que hi ressalta és la condició femenina i la preocupació per fer veure amb els episodis de la vida de Maria i els de Maria Magdalena uns models desitjables per a la vida contemplativa i de religió de les monges de la Trinitat. De fet, una bona part del relat confeccionat per l'abadessa, teixit sobre les informacions canòniques dels evangelis i sobre piadoses tradicions cristianes o sobre textos apòcrifs, remarca la presència de la dona, de les dones. Per a fer-ho evident, Escartí fa un breu recorregut, tan concís com li és possible, pels 291 capítols de l'obra (pp. 27-34). També Escartí dóna alguns indicis de l'interès de les fonts usades per Villena (pp. 26-27) o comenta alguns fragments que la vinculen amb la Corona d'Aragó (pp. 34-35), alhora que comenta diferents característiques de la llengua i l'estil usats per sor Isabel (pp. 35-35), un català propi de la València culta i rica d'aquell segle xv, i que mostra una gran riquesa lèxica i un estil senzill, però no exempt del tot de l'ús de figures com l'amplificació o les citacions, sovint en llatí, que són explicades, a continuació, en traducció elaborada per la mateixa abadessa.

La posteritat de l'obra de sor Isabel ocupa el tercer i últim apartat de l'estudi inicial (pp. 38-42). Ací l'autor comenta l'epístola que encapçala l'edició de 1497, obra de sor Aldonça de Monsoriu, successora de Villena en el càrrec abacial i que va tenir cura de l'edició, generada per la petició explícita d'Isabel la Catòlica, interessada a tenir una còpia de l'obra de la seva parenta. El text, publicat novament a València, el 1513, i a Barcelona, el 1527, va passar després pràcticament a l'oblit —només reclamada l'edició i la lectura pels erudits valencians dels segles xvii i xviii—, fins que, el 1916, Ramon Miquel i Planas va traure a la llum la seua acurada edició, en tres volums, a la Barcelona encara renaixencista. Escartí informa d'aquestes edicions antigues i, també, de les més recents, que van des d'alguna facsímil (1980) a altres de fragmentàries (efectuades per Lluïsa Parra, el 1986, o per A. Hauf, el 1995) o amb estrambòtica normativa per al valencià, com la d'Almiñana (1992). També es fa referència a la que el mateix 2011 acaba de publicar, per a ús escolar, Josep Enric Estrela.

Per la seva banda, l'extens text de la *Vita Christi*, un terç del total del qual és en llatí (pp. 51-589), ha estat fixat a partir de l'*editio princeps* de València, de 1497, realitzada per l'impressor Lope de la Roca. Però té en compte les correccions més significatives

efectuades en la reedició de 1513. D'altra banda, encara que Escartí ha seguit en molts passos la puntuació proposada per Miquel i Planas —d'on han begut, d'altra banda, tots els editors posteriors a l'erudit català—, cal ressaltar que en aquesta edició s'ha optat per alleugerir l'impacte visual del profús text de l'abadessa, introduint punts i a banda i altres convencions gràfiques que en faciliten la lectura i mostren adequadament l'estil directe dels fragments on s'usa aquest. El text de sor Isabel, com era d'esperar, ha estat respectat pel que fa al lèxic, la morfologia i la sintaxi, i només s'han modificat qüestions de grafies que no afectaven el resultat final, però que, tanmateix, permetien acostar adequadament l'escrit medieval als lectors dels nostres temps. També s'han introduït els símbols gràfics —accents, dièresis, guions, apòstrofs...— del català actual. En l'edició, que no pretén ser una *editio critica*, consten, però, interessants notes a peu de pàgina amb comentaris textuais o sobre qüestions lingüístiques i que vénen a completar l'abundant i molt útil glossari que tanca aquest volum (pp. 591-605).

Un treball d'aquestes dimensions és evident que requereix un esforç considerable per part de l'autor i, també, per part de la Institució Alfons el Magnànim, que inverteix en una obra que, sens dubte, està destinada a fer justícia a una autora de clara dimensió europea com va ser sor Isabel de Villena, injustament oblidada durant molts anys i que, fins ara mateix, només podia ser adquirida en edicions antigues i en llibreries de vell. Donem la benvinguda, doncs, a un treball com aquest, que està cridat a convertir-se en obra de referència sobre l'escriptora i en edició base per als estudiosos de la seva obra.

ANTONIO CORTIJO
University of California, Santa Bárbara

Fabrice Corrons & Sandrine Frayssinhes Ribes (coord.), *Lire Carme Riera. À propos de «La meitat de l'ànima» / Llegir Carme Riera. A propòsit de «La meitat de l'ànima»*, Éditions de la Tour Gile, 2010, 347 pp.

Els monogràfics sobre l'obra d'un determinat autor o autora, confegits per diverses veus crítiques, sempre corren el perill d'acabar essent un cul-de-sac que, a part de versar sobre els diferents *topoi* amb què els crítics es distrauen autocontemplant-se, creen uns *espais imaginats* de lectura que monopolitzen els eixos interpretatius possibles.